

Výpovědi uvozené slovem *ono*, jejich hodnocení syntaktické a stylové

IVANA KOLÁŘOVÁ

(Brno)

Slovo *ono*, dnes pravděpodobně většinou uživatelů jazyka chápané jako zájmeno zastupující pojmenování středního rodu (srov. např. Novotný a kol. 1992: 59, Čechová a kol. 2000: 211), je ve starších mluvnických pracích popisováno také jako citoslovce nebo náladová částice (Trávníček 1930: 60-61, Šmilauer 1947: 31, Kopečný 1962: 151-152, 319), signalizující emocionální postoje – překvapení, zklamání. Trávníček pak neopomíjí skutečnost patrnou v textech starších i současných, že *ono* stává na počátku výpovědí nebo výpovědních úseků, v nichž zdůrazňuje závažnost pojmenování, které je v jejich syntaktické struktuře skutečným podmětem, srov. např.: *Ono asi pítí koly a holky z jejich školky jako životabudič mají něco do sebe* (SYN2000, ln98306); *Ono ale v historii se nikdy nic neopakuje úplně* (SYN2000; deniky); „*Ono se řekne vymyslet, ale co?*” *drbal se za uchem Vítězslav* (SYN2000, borivoj); *Ono totiž není jednoduché, aby klasický psychiatr vůbec kvalifikaci psychoanalytika získal* (SYN2000, refl9422). Ve stejné pozici se mohou objevovat i „rodové” zájmenné podoby *on, ona, oni, ony*, na které upozorňují Trávníček (1951: 536 n.), Šmilauer (1947: 30 n.), Bečka (1992: 199 n.), Berger (1993: 32-33), Štícha (1989: 16 n., 2003: 276 n.). *On, ona, oni, ony* stávají na počátku výpovědních konstrukcí s podmětem stejného rodu a čísla: *Víte, paní, on sem přijel na motorce nějaký lesák* (SYN2000; borivoj); *Ona vám Irena neřekla, že mě zve?* (SYN2000, nemoc), zatímco *ono* se s příslušným podmětem v rodě a čísle ne vždy shoduje a může se vztahovat např. také k infinitivu nebo k obsahu závislé věty, popř. může stát na počátku výpovědi s podobou věty bezpodmětové: *Ono asi přijde na to, z jaké výšky se člověk na věci dívá, pomyslí si Paleček a letěl domů.* (SYN2000; fimfarum). V bezpodmětých výpovědích a ve výp-

ovědích, v nichž se slovo *ono* gramaticky neshoduje s podmětem, je často považováno za důrazovou částici, popř. za částici podílející se na vyjadřování emocionálně zbarveného postoje (překvapení, nespokojenost...) nebo na vyjadřování komunikačních funkcí s těmito postoji spojených – námitky nesouhlasu (Trávníček 1951: 536-538; Grepl, Karlík 1998: 469-470).

V Českém národním korpusu SYN2000 (dále jen ČNK SYN2000 – elektronický korpus 100 000 000 slov, obsahující texty publicistické – 60 %, odborné – 25 %, beletristické – 15 %) jsme po zadání jednoduchého dotazu „[Oo]no?“ vyhledali 4367 dokladů s tímto slovem. Korpus umožňuje sledovat výskyt slova *ono* ve funkci zájmena zástupného osobního (tj. tvaru středního rodu zájmena *on*) či odkazovacího zájmena v pozici přívlastkové (tj. tvaru středního rodu zájmena *onen*). Doklady z ČNK SYN2000 ukázaly, že jako zájmeno zastupující výraz středního rodu se slovo *ono* objevuje nejčastěji v textech publicistických a uměleckých. Většinou se vztahuje k pojmenování ve výpovědi bezprostředně předcházející: ... *viděl jsem, jak se právě nade mnou snáší krásně modré sojčí peříčko a nastavil jsem dlaň a ono na ni měkce dopadlo, jako když motýl usedne na květ* (bosko); *Víš, loni na podzim jsem sama udělala menší zaříkání, abych vás s Darrylem dala dohromady, a ono dokonce do jistý chvíle fungovalo* (eastwick); *Víte, my jsme před dvěma lety koupili Logo, dali jsme za něj mnoho peněz a ono se neosvědčilo. Proto se teď bojíme utratit další peníze za podobný nástroj* (cw97); *Prostředí pro práci s repozitury dostalo nejen název Repository Explorer, ale ono opravdu tak vypadá* (cw97). Podle autorů stylistických prací je užití odkazovacího zájmena *ono* v přívlastkové pozici spíše méně obvyklé (Čechová, Chloupek, Krčmová, Minářová 2003: 113). Doklady z korpusu SYN2000 by však poukázovaly spíše k tomu, že *ono* v přívlastkové pozici (tj. jako tvar odkazovacího zájmena *onen*) se objevuje častěji než zájmeno *ono* ve funkci zástupné. Zřejmě to souvisí s další tezí vyslovenou v citované stylistické publikaci, že totiž *ono* má své místo v textech uměleckých, ale také filologických, literárněvědných, popř. z dalších humanitních věd. Takové mají své místo také v periodickém tisku, jehož texty zaujímají v ČNK SYN2000 největší prostor: *A hned nato začal počítat na prstech a netrvalo dlouho, než odhalil, že po každém šedesátém zapraskání vyrostl na stromě před námi malý list, kterému říkal minutový. Kadlík je totiž hrozně chytrý kluk, hned poznal, že se ono pravidelné praskání větviček podobá tikání vteřin v hodinách* (bosko); ... *v jakési hlubší rovině nebyl totiž kupodivu vůbec skličující, řekl bych dokonce, že navzdory všemu v něm bylo až cosi povznášejícího: způsobovalo to asi už samo vědomí účasti na tomto neopakovatelném osvětlení světa, hlavně však ono vzrušující pomýšlení, že mezi námi ještě existují lidé, kteří za svou pravdu ještě exis-*

tenciálně ručí (havel); *Rezignuje se na axiologii, tj. na hodnotící soud a stanovení priorit. Pokud státní prioritou není jen ono „přilepšení“ (In97060k); Dobrá káva není všechno. Toho, co musí správná sekretářka umět, je moc a ono tradiční vaření kávy k tomu patří samozřejmě také (cw97).*

Nyní se zaměříme se především na ty výpovědi, v nichž slovo *ono* stojí na počátku jejich syntaktické struktury vedle podmětu vyjádřeného různými jazykovými prostředky, popř. na počátku struktury bezpodmětové. Objevují se sice názory, že jde o jev typický pro mluvené projevy, ovšem již ve 30. letech Trávníček cituje doklady nejen z textů uměleckých, ale též ze starých soudních spisů ze 16. století: *Ono jest vnově povýšené hráze víc než dva lokty* (Trávníček 1930: 65). Také současní autoři ukazují, že jak rodové podoby *on, ona, oni, ony*, tak „neutrální“ *ono* mohou stát ve výpovědi vedle podmětu jak v promluvách neoficiálních, tak i v textech spíše formálních (Štícha 2003: 276n., 570). Výpovědi se slovem *ono* z ČNK SYN2000, kterými jsme se zabývali, jsme rozdělili podle komponent závažných pro jejich stavbu (srov. 1 – 6), popř. podle hlavních znaků jejich stavby (srov. 7 – 9):

1. *Ono* + nezájmný podmět středního rodu v nominativu + přísudek
 2. *Ono* + zájmný podmět středního rodu v nominativu + přísudek (nezařazujeme sem konstrukce, v nichž je podmětem slovo *to*)
 3. *Ono* + slovo *to* ve funkci podmětu + přísudek
 4. *Ono* + podmětový výraz jiného než středního rodu, resp. v jiném pádě než v nominativu nebo v množném čísle + přísudek
 5. *Ono* + podmět vyjádřený infinitivem + přísudek
 6. *Ono* + přísudek + závislá věta podmětová
 7. *Ono* na počátku bezpodmětých konstrukcí slovesných
 8. *Ono* na počátku bezpodmětých konstrukcí neslovesných
 9. *Ono* na počátku struktur s odchylkou od pravidelné syntaktické stavby
- Do bodu 9 jsme zařadili výpovědi vyhledané v ČNK SYN2000, ale také výpovědi zachycené v každodenní mluvené komunikaci.

1. *Ono* + nezájmný podmět středního rodu v nominativu + přísudek
Doklady byly méně časté než ty, v nichž je podmětem zájmeno středního rodu. Podmětové podstatné jméno, k němuž slovo *ono* vztahujeme, je ve většině případů rozvito přívlastkovým výrazem, nejčastěji zájmenem *to*:

1.1. Přísudkem je plnovýznamové sloveso

(1) Všem, co dnes nadávají, bych přála, aby se někdy probudili v totalitě, v tom, co bylo.

A *ono* by je to *nadávání* rychle přešlo! (mf991120)

(2) Pane doktore, pojd'te se tam podívat na pana doktora Peterku – *ono* mu to *šití* nějak nejde. (nemoc)

(3) „Abe, Abe“, jektá drahoušek a bums, už na něm visí mokře a studeně. „Abe, *ono* tam bylo nějaké *zvíře!*“ „To nic nebylo“, chlácholí Abe. „Nejspiš nějaká ryba“. (s_mloky)

(4) Dveře tichounce zavrzly. Prokop otevřel oči a posadil se na posteli, jako by ho něco zvedlo. A *ono* u dveří stojí *děvče*, vytáhlé nějak a světlé... (krakatit)

1.2 Přísudek je slovesně-jmenný se slovesem *být*

(5) Je to dost absurdní, ale *ono* nakonec *pítí* piva je *lepší* než kouřit. (pil 80)

(6) A kdo v sobě nalezne klid, aby pár let nepsal, jenom se kolem sebe díval a naslouchal? *Ono* paví *peří* je *nádherné*, ale zpět ptáka, kterému to peří patří, je k neposlouchání. (Lnd92127)

Ojedinelé nejsou případy, v nichž jmenný výraz v přísudku není gramaticky shodný s podmětem – je jím podstatné nebo přídavné jméno jiného než středního rodu, popř. frazeologizovaný předložkový výraz (srov. 8):

(7) „Výběrová řízení, fajn, že je děláte, ale byli jste tam za tím a za tím a řekli jste mu, a by se toho výběrového řízení zúčastnil?“ Takže *ono* ani výběrové *řízení* není *všelék* na všechno, protože - ruku na srdce - je řada lidí, kteří mají nějaké jméno, kteří v oboru fungují nějakou dobu, takže z jakýchsi asi pochopitelných důvodů se takovýchto akcí nezúčastní.

(8) Napřed výzkum jaderné energie a jejího využití mírového a válečného je téměř výhradně mužská záležitost. *Ono* to mužské *vynalézání* je někdy *na pováženou*. (kantilen)

Doklady (1) – (8) pocházejí převážně z textů uměleckých a publicistických s výjimkou výroku (7), jehož zdroj je zařazen do stylové oblasti administrativní. Ukazuje se, že jde o výpovědi realizované téměř výhradně jazykovými prostředky spisovnými, z nichž některé obsahují výrazy hovorové (*na pováženou*), nebo i expresivně zabarvené (*nadávání*).

V (1) a (2) stojí *ono* na počátku výroků, v nichž je patrné vyjádření nespokojenosti, nesouhlasu s dřívějším jednáním (srov. *Ono by je to nadávání přešlo*), obavy (srov. *Ono mu to šití nějak nejde*). V (3) a (4) uvozuje *ono* výpovědi vyjadřující překvapení, v (6), (7) a (8) jde o doplnění opačného názoru k tomu názoru, který byl vysloven, popř. o doplnění negativního hodnocení oslabujícího hodnocení pozitivní (srov. 6).

2. *Ono* + podmětové zájmeno středního rodu v nominativu (s výjimkou zájmena *to*) + přísudek

Podmětem je nejmáčeji zájmeno *všechno*, objevují se též zájmena *nic*, *něco*, *cokoliv*, *žádný*.

2.1. Přísudkem je plnovýznamové sloveso

(9) Slouží ke cti organizátorů Blues Alive, že se snaží zvat opravdové hvězdy stylu. *Ono* ale *nic* jiného nezbyvá. (mf991120)

(10) Levé stehno měl šarlatově rudé; pravá ruka mu otekla a bolela ho. Ale *ono* ho vlastně bolelo *všechno*. (koule)

(11) Jedeme třeba nádhernou krajinou, ale přitom se ustavičně hádáme o politice nebo o fotbale; pak tu ta krajina není tak skutečně; *ono* jí *něco* chybí. (grun)

(12) Šel jsem na poštu a poslal pár pohlednic a ten dopis. Pak jsem hledal náměstí, ale *ono* tam *žádné* není. (vacu1)

2.2. Přísudek je slovesně-jmenný se slovesem *být*

a) Jmennou část přísudku tvoří výraz, který se s podmětem shoduje v rodě, čísle a pádě:

(13) A tak vychovaly jeptišky děti i v Poustevně. Tihle postižení měli najednou před sebou nejčistší lidské hodnoty. A jejich postižení se stávalo míň bolestným. *Ono* *cokoliv* obaleno láskou je méně *zranitelné*. (vl_10-95)

Častější jsou případy, v nichž jmenný výraz v přísudku není gramaticky shodný se zájmeným podmětem – je jím jmenný výraz v jiném rodě, popř. v předložkovém pádě (srov. 14, 15), nesklonné přídavné jméno (srov. 16), popř. příslovce (srov. 17):

(14) Víš, Vít'o, *ono všechno na něco* je... (borivoj)

(15) Ale v tomto světě mýrnykstýrnyks, promiňte mi, dále ambuluje ten, který svět bere na vědomí totálně, který jej reflektuje až k vlastnímu sebezničení, který jej vždy nanovo co nejpřílehavěji pojmenovává, ale *ono je to všechno bez užitku*, smysl to nedává, a nikdo to nebere na vědomí. (divis1)

(16) Víš, milá zlatá, *ono je to všechno fajn*, soudila paní Kobylková. A le jak dlouho to může takhle pokračovat? (pec)

(17) Jsme kulturní národ, poklidný rozchod, vzor pro ostatní. . . Jenže *ono* by *všechno* mohlo být brzy *jinak*. Nastaly totiž běžné administrativní a provozní problémy, spojené s existencí dvou samostatných států. (ref19330)

Podobně jako v (1) – (8) také v dokladech (9) – (17) zdůrazňuje *ono* zájmený podmět ve výpovědích, v nichž převažuje užití jazykových prostředků spisovných v kombinaci s výrazy hovorovými (*fajn*, *milá zlatá*). Jde opět o ukázky z textů

uměleckých a publicistických. Slovo *ono* v těchto dokladech zdůrazňuje tu část výpovědi, která podle našeho názoru obsahuje popření určité eventuality: např. výrok *Ono ale nic jiného nezbyvá* pravděpodobně popírá možnost jiného řešení, podobně jako výpověď *Ono by všechno mohlo být jinak*, výrok *ono je to všechno bez užítka* popírá eventuální užitek.

3. *Ono* + zájmeno *to* ve funkci podmětu

Tyto konstrukce v souboru textů získaných z ČNK SYN2000 převažovaly. Slovo *to* v nich odkazuje jak na předchozí text, tak na text následující (většinou na následující závislou větu).

3.1. Přísudkem je plnovýznamové sloveso

(18) Nikdy jsem se v tomto ohledu nepřetvařoval. Ostatně, *ono by to* ani nešlo. (story97)

(19) Ne že bychom jim o tom něco vykládaly, to ne, k čemu by *to* taky bylo, *ono by jim to* stejně nedošlo. (zabrana)

(20) Já jsem měl jen strach, čím se bude živit bez těch nápadů. Ale *ono ho to* stejně neuživilo ani s nimi. (pi052)

(21) „Zdůrazňuji, že o tom nic pozitivního nevím, ale podezírám ho“. „Opravdu?“ „Opravdu“, řekl jsem. „A z něčeho jiného“. „Řekla bych, že *ono i tohle* docela stačí“. (prokleti)

3.2. Přísudek je slovesně-jmenný se slovesem *být*.

Jmenným výrazem v přísudku je nejčastěji přídavné jméno (srov. 22, 23), někdylikrát se objevilo slovo *jedno* jako součást frazeologického vyjádření *to je/není jedno* (srov. 24, 25, 26). Pouze ve dvou vyhledaných dokladech bylo jmennou částí přísudku podstatné jméno (srov. 27, 28):

(22) Teda dejme tomu, že ta holka, jestli *to* byla totiž služka, sloužila někde blízko té trati: *ono to* nemusí být *správné*, třeba po té trati jela náhodou. (SYN2000, z_1kapsy)

(23) Nevtrhli bychom sem takhle, kdyby *to* nebylo důležité. A *ono to je důležité*. (prokleti)

(24) Znal dvě písničky, a jakživ nevěděl docela jistě, kterou z nich vlastně hraje. Ale *ono to* bylo *jedno*. (staprap)

(25) Našli nějaké chciplé myši, zrovna náhodou na takovém stolečku, kam si většina vybalila jídlo, ale *ono to* bylo *jedno*, ty zdechliny byly i v seně a všude okolo. (clavis99)

(26) Na *to*, co tu říkám, padne mnoho zbytečných pohledů. Ale možná jedny nebo dvojce oči. Protože *ono to* není *jedno*. O tomhle jsem tedy dnes přemýšlel. (stachura)

(27) Já vím, *ono to* bylo *bláznovství*, ale koukejte se, člověk musí dělat, když jde někomu o život. (z_2kapsy)

(28) Dějiny jako historie bojů o moc svědčí o bezmoci každé moci polidštit svět. *Ono je to* vlastně žalostné *nedorozumění*, ne-li rovnou grandiosní mystifikace: nejde totiž o moc pro polidštění, jde o odlidštění pro moc. (cest)

V několika výpovědích bylo jmennou částí přísudku příslovce (*málo, takhle* ...):

(29) Hovorem jsem očitý svědek toho, co jsem zažil. Jenomže, *ono* by *to* bylo *málo*. (pi180)

(30) Možná že ses minul povoláním, měl jsi spíš zvolit filosofii. Viš, *ono* je *to takhle*. Já mám takový sklon k trudnomyslnosti a smutku, že jsem začal dělat šaška, odvětil Lukášek. (pasaz)

V citovaných dokladech (1) – (30) stojí slovo *ono* na počátku výroků, které často signalizují, že se nesplnil předpoklad (srov. *ono to bylo bláznovství, ono je to.... žalostné nedorozumění*), výpovědi kompenzujících zklamání, nevědomost (srov. *ale ono to bylo jedno*), popř. popírajících předpoklad (*ono to není jedno*), zdůrazňujících vysvětlení (*a ono to je důležité; ono je to takhle*). (Šmilauer 1947: 29 n.; Trávníček 1951: 530 n.; Bečka 1992: 199 n.; Štícha 2003: 287-288). Podmětem, k němuž se slovo *ono* vztahuje, bývá nejčastěji zájmeno *to*, objevují se i jiná zájmena (*nic, něco, všechno*), spojená někdy s postponovaným genitivním přívlaskem (*jiného, nového, zvláštního*...), méně často se v pozici podmětu objevovalo podstatné jméno středního rodu (*pítí, zbožnění, nadávání, šití*).

Jak jsme již uvedli, ve výpovědích (1) – (30) převažuje spisovný jazyk s hovorovými prvky, v (22) – (30) se objevily jazykové prostředky výrazně expresivní (*bláznovství* – srov. 27), až vulgární (*chciplé myši, zdechliny* – srov. 25), které však opět vystupují jako příznakové na pozadí textu spisovného.

4. *Ono* + podmět jiného než středního rodu/podmět v jiném tvaru než nominativu

Na existenci těchto typů upozornili již dříve Trávníček (1930: 61 n.) a Šmilauer (1947: 31) a poukázali na skutečnost, že *ono* se nachází často na počátku výroků s genitivním podmětem vyjadřujícím množství: *Ono je tam osm pravopisných chyb! Ono je těch jiných výhod nad hlavu!* (Čapka cituje Šmilauer 1947: 31).

4.1. Přísudkem je plnovýznamové sloveso

(31) ... myslil jsem, že to bude jen jeden vlak, ale *ono* do těch Švýcar a do Rakouska šly *desítky* vlaků. (pi200)

(32) To, co je na ní v záplavě internetovské literatury zajímavé, je, že je psaná se znalostí našich podmínek a pro běžného českého uživatele. Možná zdánlivá maličkost, ale *ono* *hodně věci* u nás funguje prostě jinak. (hmv6)

4.2. Přísudek je slovesně-jmenný se slovesem *být*.

(33) Jsem přesvědčen, že každý z nás by dokázal vyjmenovat nejméně půltucet případů, v nichž telefon hrál roli zachránce lidských životů, materiálních hodnot nebo aspoň dobré pověsti. A

každý z nás by vyjmenoval stejný počet případů – a *ono by jich bylo daleko více* – kdy byl telefon zdrojem vzteku, bezmoci nebo celkové rezignace. (lnkp9307)

(34) Ze zmiňovaného prvního alba se na supraphonský výběr dostalo šest skladeb, z nichž je nejznámější Valčíček a podle mého nejvydařenější Příchut' hořkých mandlí. *Ono by jich bylo vlastně sedm*, ale Vendulka tenkrát upadla v nemilost strážců ideové kultury zřejmě až po vytištění obalu, kde je uvedena. (SYN2000, fc94)

Ačkoli se *ono* gramaticky neshoduje s podmětem, jeho spojení na počátku výroku s příslovci vyjadřujícími množství a číslovkami neurčitými v přívlastkové i přísudkové pozici v (32), (33), (34) bychom nepovažovali za odchylku od pravidelné syntaktického členění nebo od syntaktických pravidel.

5. *Ono* + infinitivní podmět

Doklady z ČNK SYN2000 dokazují, že jde o výpovědní strukturu velmi frekventovanou, a to jak ve spojení s přísudkem s plnovýznamovým slovesem, tak ve spojení se sponově jmenným přísudkem.

5.1. Přísudkem je plnovýznamové sloveso

(35) Mužstvo podle Adamíčka podalo v obou zápasech vyrovnané výkony ve všech řadách, nikdo nikoho nepřevýšil ani žádný hráč nezklamal. „*Ono* ani nejde někoho *vyzdvihovat* po dvou zápasech,” podotkl kouč. (mf980821)

(36) *Ono* by šlo *podat* žádost o nové řízení, kdybyste se nám ráčila přiznat, jak to bylo s tou vaší domnělou špionáží. (z_2kapsy)

(37) Posbíral jste několik výroků, sedl a napsal článek, abyste řekl, co jste chtěl. *Ono* ale nestačí říci: US si přeje, aby ČR byla připravena na vstup do unie k 1. 1. 2003. (ln99168)

Podmětem může být i tvar slovesa *být*, spojený s podstatným nebo přídavným jménem:

(38) *Ono být* prezidentem zní mnohem noblesněji než *být* jenom předsedou. (story97)

5.2 Přísudek je slovesně-jmenný se slovesem *být*.

(39) Možná, že jejich party mohou někomu připadat strašně jednoduché, ale basista ví, o co jde. *Ono hrát* tak, aby věc měla pořádný drajv, není žádná legrace. (rockpop)

(40) Madam, povídám jí, koukněte se, *ono* to je otrava *sedět* celý rok v kriminále. (z_2kapsy)

(41) Na vyjížd'ku ve skupince si lze troufnout o něco dřív - záleží ovšem na tom, jak si kdo s koněm padne do noty. *Ono* totiž *přesvědčit* oře, aby zabrzdl, když se v terénu poleká auta, cyklisty nebo bažanta ve křoví, není zas taková brnkačka. (ln980905)

Podmětem může být i tvar slovesa *být*, spojený s přídavným nebo podstatným jménem:

(42) Byl jsem šťastný, že s ní jdu, a věděl jsem, že jsem blbec. Ale *ono* by možná bylo lepší *být* takhle blbec než být jinak chytrý. (zbabelci)

Ono je opět výrazem, který výroku dodává ráz hovorovosti, „mluvenosti“, popř. emocionálnosti (Jedlička – Formánková – Rejmánková 1970: 135 n.; Bečka 1992: 199 n.). Opět platí, že v převážně spisovných dokladech se objevují slova expresivní (*blbec*, *brnkačka*, *drajv*), dochází i ke spojování slov expresivních a hovorových s knižními (např. *oř*, *noblesněji*), srov.: *Ono být prezidentem zní mnohem noblesněji než být jenom předsedou; Ono totiž přesvědčit oře, aby zabrzdil, když se v terénu poleká auta, cyklisty nebo bažanta ve křoví, není zas taková brnkačka*, objevují se např. i knižní tvary sloves (srov. *říci* v 37).

6. *Ono* + závislá věta podmětová uvozená *že*, *aby*, *kdyby*...

Výraz *ono* na počátku výroků můžeme v těchto případech považovat za prostředek kataforicky odkazující právě na podmětovou větu. Jeho funkce se může blížit funkci odkazovacího a vytýkácího zájmena *to*.

(43) Proboha, *ono* by bylo třeba, *aby* se kolem každého padlého tlačili lidé jako včely u česna – chlapi, ženské i děti. (z _2kapsy)

(44) Marta H. z Lidových novin ani neví, co její nezaměstnaný kluk celé dny dělá, když má „ty své záležitosti“ ... *Ono* by ale stačilo, *kdyby* všichni byli spolu, třeba v jejím dalším zaměstnání. (lnkp9247)

(45) No a co, pane Chudožilov, nebylo *ono* by nakonec jednodušší, *kdybyste* prostě jel do Kanady? (snar)

(46) ...říká se jí skriptorka a jejím posláním je, aby škrtila natočený záběr a měla zapsáno, že pan Valnoha měl pruhované kalhoty a pan Molenda měkký klobouk; *ono* by se totiž mohlo stát, že by se v dalším záběru, který se bude točit třeba až za týden, objevil pan Valnoha v pumpkách a pan Molenda v buřince, což by jaksi porušilo plynulost děje. (jak_se)

Posuzování výpovědních konstrukcí (43) – (46) souvisí nikoliv se slovem *ono*, ale s dalšími faktory – slovosledem, umístěním závislé věty. Slovo *ono* opět slouží jako prostředek zdůrazňovací pravděpodobně právě obsah závislé věty. Ovlivní-li jeho umístění na počátek výroku pouze slovosled předklonných výrazů, nikoliv např. pozici závislé věty, tj. zůstává-li při umístění slova *ono* na počátek podmětová věta ve stejné pozici, tj. až za větou řídicí, neovlivňuje toto slovo negativně strukturu souvětne výpovědi, jeho užití tedy nepovažujeme za odchylku od

pravidelné syntaktické stavby. *Ono* se opět objevuje ve výpovědích spisovných, v nichž jsou přítomny hovorové prvky (např. *ženské, chlapi*).

7. Slovo *ono* na počátku bezpodmětových konstrukcí slovesných

V těchto strukturách nesouvisí slovo *ono* s žádným větným členem. Pro mluvčího může být často opěrným výrazem užívaným pro usnadnění počátku promluvy (např. *nechce-li začínat přímo slovesem, váhá-li se sdělením informace...*). V textech (47) – (54) hodnotíme slovo *ono* jako částici, není v ní přítomný výraz, na který by jako zájmeno odkazovalo.

7.1. Přísudkem je plnovýznamové sloveso

V dokladech získaných z ČNK SYN2000 se objevily jak výpovědi s podobou vět primárně bezpodmětých (*jít o něco, záležet na něčem, přijde na to...*), tak s podobou vět sekundárně bezpodmětých (srov. 50):

(47) „Určitě by stačilo párkrát to přetřít barvou“, připustil mužně. „Jenže *ono* ani tak *nezáleží na tom*, jak která nemocnice vypadá, paní ...“ (doktorv)

(48) *Ono* by normálně vůbec tak *o moc nešlo*, každý si časem najde svý místo, to jediné správné je na naší straně. (pec3)

(49) *Ono* asi *přijde na to*, z jaké výšky se člověk na věci dívá, pomyslí si Paleček a letěl domů. (fimfarum)

(50) Žádný politik nemá odvahu přiznat, že blahobyt asi nebude. *Ono by se* s takovou vizí špatně *agitovalo*. (resp9428)

7.2. Přísudek je slovesně-jmenný se slovesem být

Těchto konstrukcí jsme v ČNK SYN2000 našli několikrát více než konstrukcí v 7.1. – pojmenovávají stav (*bude líp, bude hůř*), určují čas (*ono je poledne*), možnost vnímání (*ono bylo vidět, ono bylo slyšet*) apod.

(51) Realita bude jiná, nejenže nebude lépe, *ono bude* výrazně *hůř*. (SYN2000, mf990115)

(52) Oholil jsem se, oblékl a bez snídaně vyrazil s bachratou taškou z domu. *Ono bylo* už skoro *poledne*. (snar)

(53) ... my jsme se o to nestarali, ale *ono bylo* pořád *slyšet*, jak ten neprhovoří s panem Hirschem. (z_2kapsy)

(54) Já ale nejsem člověk, který by si dělal velké plány. *Ono i* s přítomností *je* spousta *práce*, aby byla jízda a aby to člověka bavilo. (ref19430)

Doklady (47) – (54) ukazují ještě další možnou interpretaci užití slova *ono* na počátku výpovědí: většinou uvozuje výpovědi, které něco vysvětlují, zdůvodňují (*ono by se s takovou vizí špatně agitovalo*), ale také signalizují odlišnost obsahu

výpovědi od očekávaných události (*my jsme se o to nestarali, ale ono bylo pořád slyšet ...*; *nejenže nebude lépe, ono bude výrazně hůř*). Slovo *ono* tedy vyjadřuje návaznost obsahu výpovědi na předchozí text a (ačkoliv vágně) také významový vztah výpovědi k předchozímu textu. Často mají bezpodmětové konstrukce začínající slovem *ono* význam vysvětlovací, popř. vyjadřují i nesouhlas s tím, co bylo řečeno.

V korpusu SYN2000 se podařilo vyhledat několik výpovědí, v nichž slovo *ono* jako částice důrazová a emocionální uvozuje výpovědi se slovesy a přísudkovými výrazy přírodních a atmosférických jevů a stavů (*prší, sněží, hřmí, je zima, je pozdě...*):

(55) *Ono muselo pršet* nebo být vůbec pod psa, aby se neválcilo, kdežto z a pěkného počasí se válčí dobře. (grusa)

(56) Na dlani zaschlou kapku krve mám a tma je v sále, když přijdou lijáky, tak bolí ten šrám, a *ono*, podívej se z okna, *prší* stále... (nohavica)

(57) „*Ono začalo sněžit*, takže se stejně šli všichni schovat“, řekl pan Prag. (tresnak2)

(58) „Překvapivě mrtvo“, řekl Ted bez zklamání v hlase. „Byl bych čekal víc života“. „*Ono je tu dost zima*. Teplota vody je, moment, dva stupně Celsia“. (koule)

(59) Povondra junior udělal, co ještě nikdy v životě: kývnul na taxík. „Na Vyšehrad“ řekl a strkal tatínka do vozu. „Já vás svezu, tati. *Ono je už pozdě*“. „Baže už je pozdě“, drkotal otec Povondra. (S_mloky)

Ačkoli jako příklady výpovědí, v nichž uvozoovací výraz *ono* funguje jako důrazová nebo citová částice, bývají citovány právě doklady se slovesy *pršet*, *sněžit* a jinými výrazy pojmenovávajícími přírodní procesy, v ČNK SYN2000 se tyto výpovědi vyskytují spíše zřídka. Jde o výroky spisovné, v nichž se objevují prvky knižní (*je tu dost zima*), hovorové (*lijáky, moment*), v úryvku z textu K. Čapka se objevují zvukomalebné expresivní výrazy (*drkotal*).

8. Slovo *ono* na počátku bezpodmětových konstrukcí neslovesných

Máme na mysli konstrukce, o nichž se zmiňuji Kopečný (1962: 319): *Divám se, co to je... a ono žába*. *la ono had*. V ČNK SYN2000 se vyskytovaly sporadicky. Našli jsme pouze doklady, v nichž slovo *ono* v nich stojí na počátku výpovědi citoslovečných (srov. 60), částicových (reakcí *ano/ne*, srov. 61). O emocionálním zabarvení výroků v (60) a (61) svědčí výrazy *houbeles* a *houby houbičky* a obrat *ale ono ne*:

(60) ... které jsem dlouhá léta vnímala jako kolosální nesmysl. Tedy že odpadají v civilizovaném světě. *A ono houbeles a houby houbičky*. (kantilen)

(61) Dřív jsem se mylně domníval, že ta atmosféra je v těch zdech a obrazech, *ale ono ne!* Seš pyšná? Domů půjdete nejdřív v úterý, oznámila Vrchní. (kap)

9. *Ono* na počátku struktur vykazujících odchylku od pravidelné větné stavby
Výroky tohoto typu byly vyhledány v Českém národním korpusu, ale také zaznamenány na základě poslechu každodenní komunikace. Z korpusu jsme vybírali doklady, v nichž bezprostředně po uvozovacím výrazu *ono* následoval spojovací výraz *když*, *kdyby* se závislou větou, teprve po něm pokračovala věta započatá slovem *ono*:

(62) Ne že já bych po nich nějak zvlášť práhnul, jenže *ono* přece jen, když se člověk ožení a má takový možnosti, jaký jsme měli my - a ten život mě utahával. (SYN2000, novecan)

(63) Copak, že já se ozývám se svým příspěvkem? No, *ono* když do člověka stále někdo ryje, že popisuje kvanta papíru v našem sešitě, zatímco Clavis zeje prázdnotou. (SYN2000, clavis96)

(64) „*Ono*, když jde na pivo poslanec, je to něco jiného než u normálních občanů. A tento úděl je třeba nést”. (resp9607)

V této souvislosti můžeme uvést ještě několik výroků zachycených v každodenních rozhovorech: *Ono se cítíš tak vykořeněná, když tak ležíš v té nemocnici; Ono zase když půjdeme později, tak...; Ono pamatuješ, jak jsme byli tam byli vloni...; Ono my jsme zase toho tolik nevypili; Ono ale ten sníh už pomalu roztává...; Ono lidi asi budou hodně venku.*

Umístění závislé věty za *ono*, popř. za spojení slova *ono* s dalšími částicemi (*ono také, ono přece jen...*) vyvolává zřejmě vyšinutí z větné vazby. V psaném textu pak takové struktury působí jako anakoluty, které můžeme chápat jako prohrěšky proti kultivovanému vyjadřování. Poslední uvedené výroky jsou z nepřipravených rozhovorů, v literatuře nebo ČNK SYN200 jsme podobné typy nezaznamenali. Doklady (62)–(64) jsou však z psaných textů, dokonce z psané publicistiky, a domníváme se, že z toho důvodu je možné zaujmout k nim stanovisko jako k nekultivovaným, svědčícím o nedostatku komunikační perspektivy mluvčího.

Domníváme se, že pro interpretaci výpovědi se slovem *ono* přinese nové poznatky nejen vyhledávání v dosavadních přístupných korpusech českého jazyka, ale zejména v korpusech mluvené češtiny. V dalším zkoumání se pokusíme dále sledovat souvislosti významu a funkce slova *ono* na počátku výpovědí a syntaktické stavby výpovědí, možné souvislosti užití slova *ono* jako výrazu zdůrazňujícího podmětový výraz nebo na počátku struktur bezpodmětových, a ve funkci zástupné nebo přívláskové. Zajímavé poznatky může přinést i detailní frekvenční analýza různých užití slova *ono* v textech různých stylových oblastí.

Zdroje citovaných dokladů

Český národní korpus SYN2000, přístupný na adrese:

<http://ucnk.ff.muni.cz>

Z korpusu jsou citována literární díla, která jsou u jednotlivých dokladů uvedena pod kódy jednoznačně identifikujícími text (Kocek, Kopřivová, Kučera 2000, s. 113-148):

- borivoj*: Mlčoušek J., 1994, *Hajný Vítězslav a fořt Bořivoj*, Praha: Myslivost, s.r.o.
bosko: Fischl V., 1993, *Strýček Bosko*, Brno: Atlantis
cest: Šafařík J., 1992, *Cestou k poslednímu*, Brno: Atlantis
clavis96: kol.: *Clavis 1996*
clavis99: kol.: *Clavis 1999*
ctmluv: *Fites – Mluvené texty*, 1998, Praha: Filmový a televizní svaz
cw97: *Computerworld 1997*, Praha: IDG Publishing, a.s.
deniky: Peroutka F., 1995, *Deníky, dopisy, vzpomínky*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny
doktorv: Gordon R., 1997, *Doktor na větvi*, Praha: Ivo Železný
eastwick: Updike J., 1993, *Čarodějky z Eastwicku*, Praha: Svoboda
fc94: kol., 1994, *Folk a Country*, Praha: Nakladatelství Folk & country
fimfarum: Werich J., 1978, *Fimfarum*, Praha: Albatros
grun: Grün A., 1998, *Proměňující moc víry*, Praha: Karmelitánské nakladatelství
grusa: Grusa J., 1990, *Dotazník*, Brno: Atlantis
havel: Kriseová E., 1991, *Václav Havel*, Brno: Atlantis
hnv6: *Hospodářské noviny*, 1996
jak_se: Čapek K., 1984, *Jak se co dělá*, Praha: Československý spisovatel
kantilen: Biedermannová C., 1995, *Litostivá kantiléna*, Praha: Ivo Železný
kap: Procházková L., 1991, *Oční kapky*, Brno: Atlantis
koule: Chrichton M., 1993, *Koule*, Praha: Svoboda
krakatit: Čapek K., 1982, *Krakatit*, Praha: Československý spisovatel
ln97060k: *Lidové noviny* č. 60/1997 – kultura
ln980905: *Lidové noviny* ze dne 5. 9. 1998
ln98306: *Lidové noviny* č. 306/1998
ln99168: *Lidové noviny* č. 168/1999
lnkp9307: kol. *Lidové noviny – Kulturní příloha* č. 7/1993
lvi: Ferguson D., 1994, *Lvi král*, Praha: Knižní klub
mj980821: *Mladá fronta DNES* ze dne 21. 8. 1998
mj991120: *Mladá fronta DNES* ze dne 20. 11. 1999
nemoc: Dietl J., 1996, *Nemocnice na kraji města*, Praha: Columbus

- nohavica: Nohavica J., 1998, *Písničky Jarka Nohavici*, staženo z internetu
novecan: Škvorecký J., 1996, *Nové canterburské povídky*, Praha: Ivo Železný
pasaz: Pecka K., 1995, *Pasáz*, Brno: Atlantis
pec3: Pecka K.: *Štěpení*, 1993, Brno: Atlantis
pi052: Jakoubek J., 1992, *Balady, romance a hněvance*, Praha: Pražská imaginace
pi180: Hrabal B., 1991, *Růžový kavalír*, Praha: Pražská imaginace
pi200: Hrabal B., 1994, *Hlučná samota*, Praha: Pražská imaginace
prokleti: Hammet D., 1992, *Prokletí rodu Dainů. Skleněný klíč*, Praha: Svoboda
refl9330: *Reflex* č. 30/1993
refl9430: *Reflex* č. 30/1994
refl9422: *Reflex* č. 22/1994
resp9428: *Respekt* č. 28/1994
resp9607: *Respekt* č. 7/1996
rockpop: *Rock & Pop*, 1998, Praha: Rock & Pop
s_mloky: Čapek K., 1981, *Válka s mloky*, Praha: Československý spisovatel
snar: Vaculík L., 1990, *Český snář*, Brno: Atlantis
stachura: Stachura E. J., 1996, *Smířit se se světem*, Praha: Torst
staprap: Wilde O., *Šťastný princ a jiné pohádky*, Praha: Slovart
story97: *Story 1997*, Praha: Mona
tresnak2: Třešňák V., 1995, *Klíč je pod rohožkou*, Praha: Torst
vacul: Vaculík L., 1993, *Jak se dělá chlapec*, Brno: Atlantis
vl_10-95: *Vlasta* č. 10/1995.
z_1kapsy: Čapek K., 1993, *Povídky z jedné kapsy*, Praha: Československý spisovatel
z_2kapsy: Čapek K., 1993, *Povídky z druhé kapsy*, Praha: Československý spisovatel
zabrana: Zabraná J., 1992, *Celý život*, Praha: Torst
zbabelci: Škvorecký J., 1968, *Zbábělci*, Praha: Československý spisovatel

Literatura

- Bečka J. V., 1992, *Česká stylistika*, Praha: Academia.
Berger T., 1993, *Das System der tscheschischen Demonstrativpronomina, Habilitationsschrift*, München: Zveřejněn na adrese: <http://homepages.unituebingen.de/tilman.berger/Texte/texte.html>
Čechová M. a kol., 2000, *Čeština – řeč a jazyk*, Praha: ISV.
Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., 2003, *Současná česká stylistika*, Praha: ISV.
Grepel M., Karlík P., 1998, *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia.
Jedlička A., Formánková V., Rejmánková V., 1970, *Základy české stylistiky*, Praha: SPN.
Kocok J., Kopřivová M., Kučera K. (eds.), 2000, *Český národní korpus. Úvod a příručka pro uživatele*, Praha: ÚČNK FF UK.

- Kopečný F., 1962, *Novočeská skladba*, Praha: SPN.
Novotný J. a kol., *Mluvnice češtiny pro střední školy*, 1992, Praha: Fortuna.
Šmilauer V., 1947, *Novočeská skladba*, Praha: Nakladatel ing. Mikuta.
Štícha F., 1989, *Současný český jazyk. Význam a konkurence v syntaxi*. Praha: Univerzita Karlova.
Štícha F., 2003, *Česko-německá srovnávací gramatika*, Praha: Argo.
Trávníček F., 1930, *Neslovesné věty v češtině*, Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
Trávníček F., 1951, *Mluvnice spisovné češtiny 2. Skladba*, Praha: Melantrich.

*Syntactical Constructions With the Word **Ono**, Their Syntactical and Stylistic Interpretation*

This article deals with the syntactical constructions beginning with the word *ono*. We are going to concentrate to various types of structure, what include *ono*, syntactical subject and other components (*ono ale nic jiného nezbyvá; ono je to všechno fajn; ono být prezidentem zní mnohem noblesněji než být jenom předsedou*) or we deal with the Czech syntactical structure with the word *ono* and without subject, too (*jenže ono ani tak nezáleží na tom, jak která nemocnice vypadá; ono by tu mohlo jít o nějaký takzvaný čestný dluh*). We are going to try to interpret stylistic character of the structures, too.

We were looking for the phrases in the Czech National Corp SYN2000 (see the address <http://ucnk.ff.muni.cz>).

Příspěvek byl vypracován s podporou řešení projektu GAČR 03/405/0377 *Meze a možnosti gramatiky češtiny ve světle Českého národního korpusu*.

Keywords: *czech national corp, pronoun/particle ono, syntactical construction, stylistic characteristic of the sentence, style of the text.*

[e-mail: kolarova@jumbo.ped.muni.cz]